УДК 1 [316]

Руслан Шмат

КОНЦЕПЦІЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ В СТАРОДАВНЬОМУ КИТАЇ

У статті проведено паралель між філософськими школами Стародавнього Китаю та проаналізовано розуміння справедливості в цих школах. Виявлено, що до проблеми справедливості кожна з Китайських шкіл має свій підхід, а, відповідно, і розуміння справедливості сприймається школами та їх творцями по-різному. Якщо Конфуцій в пошуках справедливості звертається до поняття «благородний муж», приклади давніх керівників держави, які керували [державою] на основі ритуалу, то школа даосизму переноситься на природу і суспільство. У природі нема нічого постійного і незмінного: все знаходиться у русі, в процесі зміни й розвитку. Досягши певного ступеня розвитку, речі переходять у свою протилежність: несправедливість є основою справедливості, а справедливість є тим, у чому міститься несправедливість. Інакшедо проблеми справедливості підходить школа легістів. Легісти – законники в основу справедливості ставили писані закони, а всі останні критерії заперечували. Згідно з теорією законників, справедливим є те, що відповідає чинному законодавству держави.

Ключові слова: *«ці», «інь» і «янь», «дао» і «де», «буття» і «небуття», «ван», «лі», справедливість, несправедливість, «благородний муж», («і»), «вень», Небо.*

В статье проведено параллель между философскими школами Древнего Китая и проанализирована понимание справедливости в этих школах. Выявлено, что к проблеме справедливости каждая из Китайских школ имеет свой подход, а соответственно и понимание справедливости воспринимается школами и их создателями по- разному. Если Конфуций в поисках справедливости обращается к понятию «благородный муж», примеры древних руководителей, которые руководили [государством] на основе ритуала, то школа даосизма переносится на природу и общество. В природе ничего нет постоянного и неизменного: все находится в движении, в процессе изменения и развития. Достигнув определенной степени развития, вещи, переходят в свою противоположность: Несправедливость является основой справедливости, а справедливость является тем, в чем содержится несправедливость. Иначе к проблемы справедливости подходит школа легистов.Легисты - законники в основу справедливости ставили писаные законы, а все остальные критерии отрицали. Согласно теории законников, справедливо то, что соответствует действующему законодательству государства.

Ключевые слова: *«ци», «инь» и «янь», «дао» и «дэ», «бытие» и «небытие», «ван», «ли», справедливость, несправедливость, «благородный муж» («и»), «вэнь», Небо.*

The article draws a parallel between the philosophical schools of Ancient China and analyzed understanding of justice in these schools. Revealed that the issue of fairness, each of the Chinese school has its own approach, and, respectively, and an

understanding of perceived justice schools and their creators in different ways. If Confucius seeking justice refers to the concept of «noble man», examples of ancient leaders who led the [state] based on ritual, the school of Taoism transferred to nature and society. In nature there is nothing permanent and unchanging: everything is in motion, the process of change and development. Achieved a certain degree of development, things are moving into its opposite: the injustice is the foundation of justice, and justice is whatever is contained injustice. Otherwise, the problem of justice suitable legistov school. Legalists based lawyers put justice written laws, and all other criteria are denied. According to the theory of lawyers, it is true that the relevant laws of the state.

Equity issues is also reflected in school moistov whose founder is considered ancient Chinese philosopher and politician Mo Tzu [Moe Dee]. Equity in Mozi based in consistency words and actions: «If statements go into action, such statements should be stored. If statements can not go into action, they should not be stored.» Mohists expressed the interests of the small proprietor layers [artisans, free peasants, merchants]. They were opposed to the official ideology - Confucianism, stood guard over the interests of the ruling classes, «... a lot of thinking Confucians, but can not help commoners, rich ornaments and fake art invented them, to make confusing present rulers; loud music serves to In order to reduce the unreasonable people. «

Keywords: *«ci», «yin» and «yang», «dao» and «de», «being» and «nothingness», «van», «li», justice, injustice, «noble man» («and»), «wen «, Sky.*

Постановка проблеми. Розглядаючи роль та місце справедливості в Стародавньому Китаї необхідно звернути увагу на історію філософської думки Китаю, яка сягає першого тисячоліття до н.е. У період в Китайській філософії панують космогонічні вчення, культ неба, який не тільки пояснює рух зірок закономірностями природних процесів, але і пов'язує їх з долями держав і окремих людей, а також із заповідями моралі. Саме небо вважалося основою справедливості. Моїст Мо-цзи: «Небо любить справедливість і ненавидить несправедливість» [*Древнекитайская философия Т. 1, 1972: с. 194*].

Першоосновою всього сущого вважалося матеріальне начало «ці» і п’ять стихій – вода, вогонь, метал, дерево, земля. Важливе місце при цьому відігравали поняття: «інь» і «янь», «дао» і «де», «буття» і «небуття», «Велика межа». Справедливість у Стародавньому Китаї відображається у філософських вченнях та школах.

Метою написання статті є розуміння, тлумачення, відображення поняття справедливості в тодішніх філософських вченнях та школах, зокрема в Даосизмі, Конфуціанстві Легізмі, Моїзмі тощо.

Оскільки, дослідження розуміння справедливості буде відбуватися на основі філософських шкіл Стародавнього Китаю, то в першу чергу необхідно звернути увагу на конфуціанство, засновником якої є Конфуцій.

Виклад основного матеріалу. Конфуцій – це латинізоване ім'я Кун-цзи, який багато займався впорядкуванням старих книг. Свідоцтвам про найдавнішу історію Китаю ми зобов'язані саме Конфуцію, і та історія дійшла до нас ніби крізь призму його світобачення. Він же склав і коментар до «І-цзін», що засвідчує його пошанування Неба і Долі. Щоб ґрунтовніше осмислити концепцію справедливості «учителя десяти тисяч поколінь» [як називають Конфуція в Китаї], важливо хоча б коротко ознайомитися з його біографією, насамперед процесом самовдосконалення. Батько Конфуція належав до аристократів, правда, найнижчого рангу, а мати – до знатної родини. Конфуцій рано залишився сиротою, тому йому доводилось «виконувати багато презирливих робіт» [*Конфуций, 2008: с. 49*].

З раннього дитинства Конфуцій захопився ритуалами, знаменитими «китайськими церемоніями», у кожному слушному випадку засипаючи компетентних осіб десятками запитань про значення ритуалу, буквально кожної деталі процедури. Пізніше запитання про сутність кожного вчинку чи вислову стане одним з основних його методів навчання своїх учнів. Навчаючись музики, Конфуцій ставився до себе з виключною вимогливістю. В одній із ситуацій учитель музики, будучи здивованим відповіддю свого учня, піднявся з циновки і двічі поклонився Конфуцію [*Конфуций, 2008: с. 8*]. Високо цінуючи музику, він писав: «Розум одержує освіту в процесі читання од, характер виховується правилами поведінки, остаточну ж освіту дає музика» [*Конфуций, 2008: с. 67*]. Конфуцій назвав основні етапи свого становлення: «У п'ятнадцять років я відчув прагнення вчитися; у тридцятилітньому віці я утвердився; досягнувши сорока звільнився від сумнівів; у п'ятдесят пізнав веління Неба; у шістдесят мій слух набув проникливості; із семидесяти років я дотримуюсь бажань серця, не порушуючи міри» [*Вандишев, 2006: с. 64*]. Формування особистості Конфуція відбулося до тридцяти років. До цього часу, очевидно, формується основа його етико-філософської концепції, в основі якої лежить визнання тотожності понять космічної і соціальної справедливості. У відповідності з таким світорозумінням Конфуцій вибудував строгу ієрархічну систему, що пронизує собою космос і соціум як єдине сакральне ціле. Звідси, а не з примітивного

конформізму, як іноді писали, випливає його висновок про єдність влади і справедливості. У світі, на його думку, існує всезагальний порядок, що пронизує як природу, так і людину, як матеріальні, так і духовні явища, і цей порядок втілений у непорушних законах росту всього живого і в житті самої свідомості. Саме ритуал виступає у Конфуція принципом ієрархічного розуміння буття і формою символічного мислення.

Однією з основних категорій етики Конфуція є «людяність». Саме людяність є тією рисою благородного мужа, яка виражається в багатьох моральних чеснотах, головною з яких є справедливість: «Спрямованість на людяність звільнює від усього недоброго» [*Конфуций, 2008: с. 31*]. Для чого красномовство, якщо благородний муж «відзначається людяністю» [*Конфуций, 2008: с. 35*]. Давати перевагу труднощам заради досягнення успіху теж називається людяністю» [*Конфуций, 2008: с. 45*]. «Благородний муж прагне говорити просто, а діяти майстерно» [*Конфуций, 2008: с. 34*]. Людяність корениться в синівській шанобливості й послушності старшим [*Конфуций, 2008: с. 17*].

Відповідаючи на запитання учня, що таке людяність, Конфуцій відповів: «Той буде людяним, хто зможе втілити повсюди в Піднебесній п'ять достоїнств: шанобливість, великодушність, правдивість, тямущість, доброту. Шанобливість не викликає принижень, великодушність підкорює всіх, правдивість викликає у людей довіру, тямущість дає змогу досягати успіху, а доброта дає можливість керувати людьми» [*Конфуций, 2008: с. 110*]. На думку Конфуція, достоїнства за певних умов можуть переходити в помилки: «Коли тягнуться до людяності, але не хочуть учитися, то ця помилка призводить до дурості; коли прагнуть виявити свій розум, проте не хочуть учитися, то ця помилка веде до зарозумілості; коли прагнуть бути правдивими, але не хочуть учитися, то ця помилка приносить шкоду; коли прагнуть бути прямими, проте не хочуть учитися, то ця помилка призводить до грубості; коли прагнуть бути відважними, але не хочуть учитися, то ця помилка призводить до смути; коли прагнуть бути непохитними, про те не хочуть учитися, то ця помилка призводить до безрозсудності» [*Конфуций, 2008, с: 111*]. Необхідною умовою реалізації принципу справедливості є, на думку Конфуція, дотримання ритуалів: «Благородний муж вбачає в справедливості неприкрашену суть. Ритуали використовуються, щоб втілити її у вчинках, покірлививість – щоб дати їй проявитися, а щирість – щоб досягнути в ній досконалості. Благородний муж саме такий!»

[*Конфуций, 2008: с. 101*]. Коли правитель любить ритуал, ніхто в народі не насмілиться бути нешанобливим; коли правитель любить справедливість, ніхто в народі не насмілиться бути неслухняним; коли правитель любить правду, ніхто в народі не посміє бути нечесним [*Конфуций, 2008: с. 82*]. Благородний муж, на думку Конфуція, виконує три заборони: «в молодості, коли гарячим є дихання і кров, він уникає насолод; у зрілості, коли дихання і кров є сильними, він уникає сварок; у старості, коли дихання і кров є слабкими, він уникає жадібності» [*Конфуций, 2008: с. 107*].

Значну увагу приділяє Конфуцій і аналізу моральних вад, несумісних з людяністю, зокрема й вимогами справедливості. Серед основних вад називаються схильність до домислів, надмірна категоричність, упертість, себелюбність [*Конфуций, 2008: с. 58*]. Конфуцій остерігав: «Поряд з благородним мужем припускаються трьох помилок: говорити, коли не час говорити, – це необачно; не говорити, коли настав час говорити, – це скритність; і говорити, не помічаючи його міміки, – це сліпота» [*Конфуций, 2008: с. 107*].

Деякі недоліки стародавніх людей у наш час виявляється в інших недоліках: «Невгамовність у стародавніх виявлялась у норовливості, нині вона виявляється в розпущеності; гордість стародавніх виявляється в стриманості, нині вона виявляється в озлобленості; дурість стародавніх виявлялася в прямоті, нині вона означає тільки брехливість» [*Конфуций, 2008: с. 113*].

Щоб осмислити концепцію справедливості Конфуція та конфуціанства загалом, необхідно враховувати специфіку його філософської системи [точніше – соціально-етичної концепції]. Якщо в традиційній китайській ідеології центральною темою було відношення правителя [«вана»] до Неба як джерела благодаті – магічної сили «де», завдяки якій «ван» [«Син Неба»] впорядкував Піднебесну [китайське суспільство], то в Конфуція «де» перестає бути прерогативою правителя. На думку Конфуція, кожна людина відповідальна за стан справ у Піднебесній і здатна на нього впливати. Такий підхід надавав індивіду ширший діапазон вибору, свободи, але разом з тим і підвищував відповідальність кожного громадянина Китаю за стан справ у суспільстві. Реалізація принципу справедливості, згідно з теорією Конфуція, не детермінується силами Неба чи «вана». Вона у значній мірі залежить від кожного громадянина суспільства.

Якщо Лао-цзи трактував «дао» як об'єктивний усесвітній принцип, то Конфуцій тлумачить його як людське «дао» – істинний

принцип людської діяльності, а «де», в його інтерпретації, набуває етичного значення.

Еталоном людини, яка йде по шляху дао, Конфуцій вважав «цзюнь-цзи» (шлях «благородного мужа»), визначення якого перебуває в центрі уваги мислителя. «Благородний муж», за Конфуцієм, – осереддя всіх високих моральних якостей людини, її чеснот. Він є морально самостійною і самодостатньою особою, щирим і правдивим у словах, чесним і шанобливим у вчинках, у нього слова не розходяться з ділом. Необхідною чеснотою «благородного мужа» є справедливість.

Поняття «благородний муж» має в Конфуція два значення, що перебувають у взаємозв'язку: по-перше, належність до аристократії і, по-друге, досконалість людини. Сама по собі належність до аристократії, за Конфуцієм, ще не гарантує людську досконалість, оскільки досягнення досконалості передбачає постійну і наполегливу працю над собою. Разом з тим Конфуцій визнає, що і простолюдин може досягти людської досконалості. Правда, стати «благородним мужем» будь-кому надзвичайно складно [навіть себе він не вважав «благородним мужем»]. Очевидно, «благородний муж», на думку Конфуція, – це скоріш ідеал, ніж реальність, своєрідний маяк, на який мали орієнтуватися ті, хто мріяв про максимальне самовдосконалення.

Основні якості «благородного мужа» – «жень» (людинолюбність, милосердя, гуманність), «і» (справедливість), «чжі» (знання), «лі» (ритуал, обряд, етикет, церемонія), «вень»(вихованість).

«Жень» (гуманність) реалізується у стосунках між людьми. Гармонійними і моральними є лише такі стосунки між людьми, що є взаємними, тобто справедливими. Саме Конфуцій сформулював знамените «золоте правило моральності». На запитання «Чи можливо все життя керуватися одним словом?» Конфуцій відповів: «Це слово – «взаємність», не роби іншим того, чого не бажаєш собі».

Зміст «і» (справедливість) полягає у виконанні людьми взаємних обов'язків у відповідності з «чином» кожного – старших і молодших, панів і слуг тощо. Утвердження справедливості в Піднебесній, на думку Конфуція, передбачає «виправлення імен»: правитель має бути правителем (вести себе як правитель), підданий – підданим і т. п.

Розуміння Конфуцієм справедливості не вичерпується якістю «і», оскільки всі якості «благородного мужа» прямо чи опосередковано мали сприяти реалізації принципу справедливості.

Так «жень» означає встановлення стосунків між людьми суспільства в дусі солідарності, подібної до родинних стосунків у сім'ї, тобто справедливих стосунків.

У пошуках ідеалу справедливих соціальних стосунків (які регулюються переважно юридично) Конфуцій пропонує орієнтуватися на стосунки в сім'ї (які регулюються переважно нормами моралі, а не нормами права). «Чжі» теж повинне сприяти реалізації принципу справедливості, оскільки передбачає не наявність знання для знання, а знання того, *що* необхідно робити і *як* це робити.

Принцип «лі» теж перебуває у зв'язку з розумінням справедливості Конфуцієм, оскільки згідно з цим принципом необхідно дотримуватися правил благопристойності, наслідком чого є міра і упорядкованість поведінки і діяльності людини. А там, де дотримуються упорядкованості, мають орієнтуватися і на принцип справедливості. Упорядкованість стосунків громадян, правильна поведінка передбачає постійний контроль і самоприборкання, підкорення культурній нормі, без якої неможлива стабільність у суспільстві. А принцип справедливості теж спрямований на самоприборкання, обмеження сили впливу егоїзму на поведінку і діяльність людини. Строго дотримуючись правил «лі», «благородний муж», за Конфуцієм, дотримується принципу «вень», стандартів цивілізованості, створених мудрецями-правителями стародавності. Необхідною умовою реалізації принципу справедливості «і» є дотриманням традицій, що формувалися тривалий час, в яких акумульовано досвід тисячоліть. Зрозуміло, що в цих поглядах має місце й момент консерватизму, проте не рахуватися з традиціями народу, в яких акумульовано тривалий історичний досвід по створенню гармонійного життєздатного справедливого суспільства, щонайменше, нераціонально. З'ясовуючи зміст поняття «справедливості», Конфуцій співставляє його з десятками інших понять, що дає змогу розкрити численні аспекти феномену справедливості. Так щирість, на перший погляд, здається позитивною рисою людини, проте це не завжди відповідає дійсності. У щирості слід бути близьким до справедливості: «Якщо в щирості близький до справедливості, то обіцяне можна виконати» [*Конфуций, 2008: с. 19*].

Бездіяльність у ситуації, коли можна вчинити по-справедливості, означає боягузтво [*Конфуций, 2008: с. 25*]. Прагматизм і справедливість не завжди збігаються, тому у своїй діяльності й поведінці не завжди слід керуватися ціллю одержання

вигоди: «Благородний муж осягає справедливість. Мала людина осягає вигоду» [*Конфуций, 2008: с. 33*]. Багатство і знатність, одержані нечесно, є несправедливими. Прагнучи реалізувати принцип справедливості, необхідно орієнтуватися на доброчесність: «Якщо для тебе найважливішими є чесність і відданість і ти прагнеш справедливості, то піднесеш доброчесність» [*Конфуций, 2008 с. 77*]. Вибираючи собі друзів, слід орієнтуватися на те, що є три корисних друга і три друга, які приносять шкоду. Корисними є справедливий друг, щирий друг і друг, який багато знає. А шкідливі друзі – це підлесливий друг, лукавий, нещирий друг і друг красномовний (базіка) [*Конфуций, 2008: с. 106*].

Благородний муж, на думку Конфуція, більше за все цінує справедливість. Коли благородний муж є сміливим, але несправедливим, то він викликає смуту, коли мала людина є сміливою, але несправедливою, то вона стає розбійником [*Конфуций, 2008: с. 114*]. Благородний муж нічим не дорожить і нічого не зневажає, але дотримується того, що справедливе [*Конфуций, 2008: с. 32*]. Він навіть з простими людьми обходиться справедливо [*Конфуций, 2008: с. 38*]. Не можна не погодитися зі справедливим зауваженням, писав Конфуцій, та основне полягає в тому, щоб самому виправитися [*Конфуций, 2008: с. 61*]; «Якщо для тебе найважливішими є чесність і відданість і ти прагнеш справедливості, то тим самим ти піднесеш доброчесність» [*Конфуций, 2008: с. 77*].

Видатною людиною є не та, яку прославляють у країні, а та, яка є відвертою, любить справедливість. Той же, кого прославляють, нерідко лише зовні виявляє людяність, а поводить себе всупереч їй [*Конфуций, 2008: с. 79*]. Конфуцій особливо великого значення надавав справедливості правителя: «Коли правитель любить ритуал, ніхто в народі не посміє бути нешанобливим; коли правитель любить справедливість, ніхто в народі не насмілиться бути неслухняним; коли правитель любить правду, ніхто в народі не посміє бути нечесним» [*Конфуций, 2008: с. 82*]. На запитання свого учня, якою є досконала людина, Конфуцій назвав кілька її властивостей, зазначивши, що «досконалою також можна вважати й того, хто віддає перевагу справедливості особистій вигоді» [*Конфуций, 2008: с. 90*]. На запитання, чим за добро платити, Конфуцій відповів: «Плати за зло по справедливості, а за добро плати добром» [*Конфуций, 2008: с. 95*]. Проблема справедливості є настільки актуальною, що « важко бути разом цілий день і з захопленням розумувати, не обговорюючи проблему

справедливості», [*Конфуций, 2008: с. 100*]. На запитання, чому князь Прекрасний, який мав невеликий наділ, що перебував у глушині, став гегемоном, Конфуцій відповів, що князь діяв у відповідності зі справедливістю.

З'ясовуючи специфіку концепції справедливості Конфуція, необхідно рахуватися з його теорією виправлення імен: «Хай буде царем цар, слуга – слугою, батько – батьком і син – сином»[*Конфуций, 2008: с. 77*]. Поряд з конфуціанством чільне місце займає школа даосизму, засновником якого вважають напівлегендарного мудреця Лао-цзи – буквально «Престарілий мудрець» (6-5 ст. до н. е.).

Йому приписують філософський трактат «Дао де цзин». У трактаті обґрунтовується філософський напрям, отримав назву даосизму. Згідно з цим вченням, першоосновою світу є дао: «Дао народжує одне, одне народжує два, два народжує три, а три народжує всі істоти» [*Древнекитайская философия, 1972: с. 128*]. Учення про дао переноситься на природу і суспільство. У природі нема нічого постійного і незмінного: все знаходиться у русі, в процесі зміни й розвитку. Досягши певного ступеня розвитку, речі переходять у свою протилежність: несправедливість є основою справедливості, а справедливість є тим, у чому міститься несправедливість [*Философская энциклопедия – Т. III, 2002: с.147*]. Існування несправедливості в суспільстві Лао-цзи вбачав у порушенні природного закону дао.

Для того, щоб цей закон не порушувати, люди повинні навчитися знаходити задоволення у спокої, а не в дії. «Краще нічого не робити, ніж прагнути до того, щоб будь-що наповнювати» [*Древнекитайская философия, 1972: с. 117*].

На думку Лао-цзи, людина вже давно знаходиться в омані, тому перевага надається досконаломудрим. «Досконаломудрий є справедливий і не віднімає нічого в іншого. Він безкорисливий і не шкодить іншим. Він правдивий і не робить нічого поганого» [*Древнекитайская философия, 1972: ст. 132*].

Подібних поглядів про справедливість дотримувалася школа вільнодумця Ян Чжу. Деякі вчені вважають його теоретиком даосизму. Викладені ним думки містяться у главі «Ян Чжу» даоського трактату «Ле-цзи». Виступаючи проти конфуціанства, Ян Чжу доводив, що віра в небо, у безсмертя душі та потойбічне життя ґрунтується на неуцтві. Він говорив: «Те, що робить усі речі різними, – це життя; те, що робить їх однаковими, − це смерть» [*Древнекитайская философия, 1972: ст. 215*]. За життя існує

розрізненість – ця розрізненість між розумними і нерозумними, справедливими і несправедливими. У смерті існує тотожність – ця тотожність смороду і розкладання, зникнення і знищення. Не дивлячись на це, людина не власна бути розумною чи безглуздою, бути справедливою чи несправедливою; і не в її змозі також сморід і розкладання, зникнення і знищення.

Тому життя не залежить від живих, а смерть від мертвих; бути справедливим не залежить від справедливих, а бути несправедливим не залежить від несправедливих. У такому випадку всі речі рівні у житті, рівні й у смерті; рівні у справедливості, рівні і в несправедливості. Умирають і десятирічний, і сторічний; умирають справедливий і несправедливий. Тому варто насолоджуватися, допоки живий. Навіщо турбуватися про те, що буде після смерті [*Древнекитайская философия, 1972: ст. 216*]. З іншого ракурсу до проблеми справедливості підходить школа моїстів, засновником якої вважають Давньокитайського філософа й політичного діяча Мо-цзи [Мо Ди] [479-400 рр. до. н. е.]. Справедливість у Мо-цзи ґрунтується в узгодженості слів і дій: «Якщо висловлювання переходять у вчинки, то такі висловлювання варто зберігати. Якщо ж висловлювання не можуть перейти у вчинки, то їх не варто зберігати» [*Древнекитайская философия, 1972: ст. 199*]. Моїсти виражали інтереси дрібновласницьких прошарків [ремісників, вільних селян, торговців]. Вони виступали проти офіційної ідеології – конфуціанства, яка стояла на сторожі інтересів правлячих класів, «… конфуціанці багато розмірковують, але не можуть допомогти простолюдинам; багаті прикраси й підробне мистецтво придумані ними, для того щоб завести на манівці теперішніх правителів; гучна музика слугує для того, щоб зводити нерозумних людей» [*Древнекитайская философия, 1972: ст. 197 – 198*].

У 5-3 століттях до н. е. моїзм мав значний уплив у Китаї. До нашого часу зберігся лише один пам’ятник, даючий уявлення про філософські ідеї моїстів: трактат «Мо-цзи». Справедливість у моїстів вбачається у єдності. Так у давнину, коли виникла людина, не було покарань й у кожного було своє розуміння справедливості.

Чим далі людство розвивалося, тим більше поставало суперечностей, щодо уявлення про справедливість. Між людьми виникла ворожнеча, безлад. Зрозумівши, що причиною негараздів є відсутність управління і старшинства, люди обрали доброчесного і мудрого чоловіка – сина неба, щоб він управляв справами й ухвалював справедливість, єдину для всієї Піднебесної [*Древнекитайская философия, 1972: ст. 191;192*].

Більш конкретніше справедливість обґрунтовується у школі легістів - законників [4-3 ст. до н.е.]. Законники виступили проти конфуціанства. Основою справедливості вони вважали закон, а всі останні критерії заперечували. Так китайський мислитель Хань-Фей рекомендував відкинути приклади [методи, принципи] давніх керівників держави, які керували на основі ритуалу, і встановити управління на основі законів. На його думку, закони не лестять знатним. Встановлення законів, писав Хань-Фей, повинно виходити з того, щоб закони приносили користь народу, що є благом для всіх. Школа законників зробила значний вплив на розвиток китайської суспільної думки.

Згідно з теорією законників, справедливим є те, що відповідає чинному законодавству держави. Проте закони держав не завжди відповідають загальнолюдським нормам моралі, людяності, тому принципи справедливості законників не можна вважати досконалими.

Висновки. Відтак, постановка проблеми справедливість у філософських школах Стародавнього Китаю займала значне місце. Адже в більшості філософських шкіл переважала практична філософія, яка була тісно пов'язана з проблемами життєйської мудрості, моралі, пізнання природи тощо.

ЛІТЕРАТУРА

Альбедиль, 2004 Альбедиль М. Ф. Индуизм: Творящий ритмы. – 2-е узд/ М. Ф. Альбедиль// – СПб.: «Азбука-классика»; «Петербургское Востоковедение», 2004. – 256 с.

Будда, 1995 Будда. Конфуций. Жизнь и учение. М.: Искусство, 1995.

Буслинський, 2007 Буслінський В. А. Історія філософії/ В. А. Буслінський// – Львів: Новий Світ – 2007. – 220 с.

Вандишев, 2006 Вандишев В. М. Філософія. Екскурс в історію вчень і понять/ В. М. Вандишев// Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006 – 474 с.

Гусейнов, Апресин, 1998 – Гусейнов А. А., Апресин Р. Г. Этика/ А. А. Гусейнов, Р. Г. Апресин// – М., 1998.

Древнекитайская философия, 1972 Древнекитайская философия. Собрание текстов в двух томах. – Т. I. – М., «Мысль», 1972. – 363 с.

История философии: Энциклопедия, 2002 - История философии: Энциклопедия. – Минск.: Интерпрессервис; Книжный дом, 2002. – 1376 с.

Конфуций. Суждения и беседы, 2008 – Конфуций. Суждения и беседы. – СПб.: Издательский Дом; «Азбука-классика», 2008. – 224с.

Конфуцій. Я верю в древность, 1995 – Конфуцій. Я верю в древность. М.: Республика, 1995.

Мартынов, 2006 - Мартынов А.С. Конфуцианство: Этапы развития. Конфуций. «Лунь юй»/ А.С. Мартынов// – СПб «Азбука классика»; «Петербургское Востоковедение», 2006. – 352 с.

Причепій, Черній, Чекаль, 2007 – Філософія/ Є. М.,Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія// Підручник. – К.: Академвидав, 2007. – 592 с. [Альма-матер].

REFERENCES

Albedil, 2004 Albedil M. F. Induizm:Tworatschij ritmi/ M. F. Albedil// – 2-e izdanije – SPb.: «Azbuka-klassika»; «Peterburgskoje Vostokowedenije», 2004. – 256 s.

Budda. Konfucij. Zizn i utschenije, 1995 Budda. Konfucij. Zizn i utschenije . – M.: Iskusstwo, 1995.

Buslinskij, 2007 Buslinskij V. A. Istorija filosofiji/V. A. Buslinskij// Lviv: Novij svit – 2007. – 220 s.

Vandischev, 2006 – Vandischev V. M. Filosofija. Ekskurs v istoriju vtschen i ponat/ V. M. Vandischev//: Nawtschalnij posibnik. – K.: Kondor, 2006 – 474 s.

Gusejnov, Apresin, 1998 - Gusejnov A. A., Apresin R. G. Etika/ A. A. Gusejnov, R. G. Apresin// – M., 1998.

Drevnekitajskaja filosofija, 1972 Drevnekitajskaja filosofija, Sobranije tekstov w dvuh tomah. – T. I. – M., «Misl», 1972. – 363 s.

Istorija filosofiji: Enciklopedija, 2002 Istorija filosofiji: Enciklopedija. – Minsk.: Interpresservis; Kniznij dom, 2002. – 1376 s.

Konfucij. Suzdenija I beside, 2008 – Konfucij. Suzdenija I beside . – SPb.: Izdatelskij Dom; «Azbuka-klassika», 2008. – 224 s.

Konfucij. Ja weru v drevnost, 1995 – Konfucij. Ja weru v drevnost – M.: Republika, 1995.

Martinov, 2006 Martinov A. S. Konfucij: Etapi razvitija.Konfucij. «Lun juj»/ A. S. Martinov – SPb «Azbuka klassika»; «Peterburskoje Wostokovedenije», 2006. – 352 s.

Prithepij, Thekal, 2007 _ Prithepij E. M., Thekal L. A. Filosofija/ E. M. Prithepij, L. A. Thekal// Pidrutschnik. – K.: Akademija, 2007. – 592 s. [Alma-mater].